

MAGYAR AFRIKA TÁRSASÁG
AFRICAN-HUNGARIAN UNION



AHU MAGYAR AFRIKA-TUDÁS TÁR
AHU HUNGARIAN AFRICA-KNOWLEDGE DATABASE

KÉZ Andor

Afrika déli része. Magyar László küszködése (könyvrészlet)

Eredeti közlés/Original publication:

Észak- és Dél-Afrika (A Föld felfedezői és meghódítói, 2. köt.), 1938, Budapest, Révai Irodalmi Intézet, 301–313. old.

Elektronikus újraközlés/Electronic republication:

AHU MAGYAR AFRIKA-TUDÁS TÁR – 000.000.245

Dátum/Date: 2013. január 30. / January 30.

Az elektronikus újraközlést előkészítette

/The electronic republication prepared by:

B. WALLNER, Erika és/and BERNACZKY, Szilárd

Hivatkozás erre a dokumentumra/Cite this document

Kéz Andor: Afrika déli része. Magyar László küszködése (könyvrészlet),

AHU MATT, 2012, **pp. 1–11. old.**, No. 000.000.245, <http://afrikatudastar.hu>

Eredeti forrás megtalálható/The original source is available:

Magyarországi közkönyvtárak

Kulcsszavak/Key words

Angola gyarmatosítása, korai portugál hódítás, Kongo – „keresztény” királyság, Magyar László életrajzi vázlata, Magyar László utazásai Angolában, Magyar László terepmunka eredményei, Magyar László nehézségei és halála, colonization of Angola, early Portuguese conquest, Kongo – „Christian kingdom”, biographical sketch of Ladislaus Magyar, journeys of Ladislaus Magyar in Angola, fieldwork results of Ladislaus Magyar, difficulties and death of Ladislaus Magyar

AZ ELSŐ MAGYAR, SZABAD FELHASZNÁLÁSÚ, ELEKTRONIKUS,
ÁGAZATI SZAKMAI KÖNYV-, TANULMÁNY-, CIKK- DOKUMEN-
TUM- és ADAT-TÁR/THE FIRST HUNGARIAN FREE ELECTRONIC
SECTORAL PROFESSIONAL DATABASE FOR BOOKS, STUDIES,
COMMUNICATIONS, DOCUMENTS AND INFORMATIONS

* magyar és idegen – angol, francia, német, orosz, spanyol, olasz és szükség szerint más – nyelveken készült publikációk elektronikus könyvtára/ writings in Hungarian and foreign – English, French, German, Russian, Spanish, Italian and other – languages

* az adattárban elhelyezett tartalmak szabad megközelítésűek, de olvasásuk vagy letöltésük regisztrációhoz kötött/the materials in the database are free but access or downloading are subject to registration

* Az Afrikai Magyar Egyesület non-profit civil szervezet, amely az oktatók, kutatók, diákok és érdeklődők számára hozta létre ezt az elektronikus adattári szolgáltatását, amelynek célja kettős, mindenekelőtt sokoldalú és gazdag anyagú ismeretekkel elősegíteni a magyar afrikaisztikai kutatásokat, illetve ismeret-igényt, másrészt feltárni az afrikai témájú hazai publikációs tevékenységet teljes dimenziójában a kezdetektől máig./The African-Hungarian Union is a non-profit organisation that has created this electronic database for lecturers, researchers, students and for those interested. The purpose of this database is twofold; on the one hand, we want to enrich the research of Hungarian Africa studies with versatile and plentiful information, on the other hand, we are planning to discover Hungarian publications with African themes in its entirety from the beginning until the present day.

AFRIKA DÉLI RÉSZE

(III. fejezet)

Kéz Andor

Angola

A portugálok Angola partjain már 1490-ben kikötöttek, de csak a 15. század második felében szánták rá magukat gyarmatosító kísérletekre, amikor Diazt, a nagy Bartolomeu unokáját küldötték ki tájékozódó expedícióra. A bennszülöttek rava-szul Diazt belső harcaikban szerették volna segítőtársnak kihasználni, ami a portu-gáloknak nem volt ingükre, – Diaz dolgavégezetlen haza is tért.

1574-ben azután a portugál kormány hét hajóval és 700 főnyi katonasággal küldötte ki újra Diazt, aki az akkori időkben szinte hihetetlen gyorsan, három hó-nap alatt, érkezett rendeltetési helyére Sao Paulo de Luandába. Hat évig békésen megfértek egymás mellett a portugálok és a bennszülöttek, de azután Angola kirá-lya attól való félelmében, hogy a portugálok egész országát elfoglalják, a portu-gálok 500 főnyi seregét az ország belsejébe csalta, és ott rajtaütéssel megsemmisítet-te.

Diaznak csak 150 embere maradt, azokkal példátlan hősiességgel kivágta ma-gát a csávából, a király hadseregét megverte, a harcot tovább folytatta, míg 1597-ben a bennszülöttek az ellenségeskedésről lemondottak, és a portugálok uralma megerősödött. Lassankint a portugálok hatalmukba kerítették a Quanza folyótól délre levő területeket egészen Bengueláig. Kísérletet tettek arra is, hogy a Quan-zától egészen a Zambéziig összeköttetést létesítsenek, de ez a merész vállalkozás kudarccal végződött.

1621-ben a Kongóból származó „Ginga Bandi” Angolában veszedelmes felke-lést szervezett a portugál uralom ellen. Harminc évig tartó keserves küzdelem árán tudták csak a portugálok az angolai nemzeti fellángolást elfojtani. Alig számoltak le a portugálok ezzel az uralmukat fenyegető belső veszedelemmel, amikor sokkal félelmetesebb ellenfél jelentkezett: Hollandia. A 17. század folyamán Hollandia már több komoly kísérletet tett arra, hogy Angolát meghódítsa, míg 1641-ben el-foglalta a mai Luandát. Amikor azután a portugáloknak sikerült Luandából a hol-landiakat kiverni, viszonzásul tervszerűen elpusztították az alsó-guineai partvidék hollandi telepeit. A 17. század végén Kongóból csaknem valamennyi misszionári-us a sokkal nyugodtabb életkörülményeket biztosító Luandába költözött át, hiszen Angola ebben az időben a legvirágzóbb gyarmatok közé tartozott. Nagy részben hozzájárult a gazdasági fellendüléshez a virágzása teljességében levő rabszolga-kereskedelem is.

1758-ban a portugálok São Paulo de Luandától északnyugati irányban is terjeszkedni kezdtek, de ebben az irányban hatalmukat csak a 18. század vége felé tudták teljesen megszilárdítani. Ugyancsak a 18. század végén foglalták el véglegesen Benguelát is. Befolyásuk fokozatosan kiterjedt dél felé is, mígnem 1840-ben Mossamedes megalapításával megközelítették Angola jelenlegi kiterjedésének déli határát.

Magyar László küszködése

A mai Angola belső részeinek első komoly hírszerzője Magyar László volt. Ő járja be Quanza, Cubango ismeretlen vízvidékét, Angola keleti és délkeleti részeit. Huzamos belső-afrikai tartózkodása alatt nagyon értékes, még ma is megbecsült megfigyeléseket végez, híradásaiból szerez a művelt világ és gyarmattartó hatalom is megbízható értesüléseket. Magyar László volt a legnagyobb eredményeket elért magyar származású Afrika-kutató. A maga korában alig ismerik, szegényen, magára hagyottan tengődik Afrikában, gyenge segítő kezet nagyon megkésve nyújtanak feléje, pedig ha idejében megfelelő támogatásban részesül, bizonyosan nagy dicsőséget szerezhethetett volna a magyar névnek.

Ötömösi Magyar László 1818-ban született Szombathelyen. Középiskolai tanulmányait Kalocsán és Szabadkán végezte. Akkor még édesanyjáról Horváth Lászlónak hívták, apja később törvényesítette. Kezdetben a pesti egyetemen bölcsészetet tanul, de hamarosan áttér a gyakorlati, gazdasági pályára. A kalandos hajlandóságú embert ez nem elégíti ki, és édesapja egyik barátjának tanácsára Fiumébe megy, a tengerészeti iskolába. Két év múltán hajóstisztnövendék, ekkor látogatja meg családját is Szabadkán 1842-ben. Ekkor látja utoljára hazáját, hozzátartozóit, mert Fiumébe visszatérve, onnan rövidesen Triesztbe utazik, hogy mint tengerészcadét Brazíliába vitorlázzon.

Brazíliában kilépett az osztrák szolgálatból, áthajózott a nyugat-indiai szigetekre és Habanában egy spanyol csempészhajóra szerződött. Mint köztengerész hajózott át rabszolgacsempészekkel Afrikába, a guineai partokra, és ebben a „veszedelmes és átkozott kereskedésben” – amint a rabszolga-kereskedelmet maga is nevezi – jó keresetre tett szert. Amikor 1500 tallérral a zsebében visszaérkezett Cuba szigetére, a szerzett pénzen elsősorban tengerészeti ismereteit pótolja, tengerésziskolába iratkozik be, és tengerész műszereket is vásárol. Hamarosan ismét hajóra száll. Spanyol lobogó alatt vitorlázik Madagaszkáron, Jáván és Szumátrán keresztül Indiába. Itt komolyan megbetegszik, lázától nem tud szabadulni. Cape-Town-ba utazik, ahol öt hónapig ápolják, míg magához tér. Amikor felgyógyul, portugál hajón mint első kormányos tér vissza Dél-Amerikába.

Rio de Janeiróban egy Debrecenből bevándorolt barátja hívja fel figyelmét arra, hogy La Plata állam hajós tiszteket keres. Buenos Airesbe siet, ahol tényleg ki-nevezik tengerészhadnaggyá.

Részt vesz az Uruguay és La Plata közötti háborúban. Az uruguayiak La Plata hajóhadát megverik, Magyar fogságba kerül. Hadifoglyok legyilkolásával vádolják, csaknem halálra ítélik, amikor egy francia tiszt közbenjárására felmentik a koholt vád alól.

Szabad ember, tiszt, – de nem tud a nyugalmas életbe beletörődni. Felajánlja szolgálatait a brazil kormányoknak, hogy küldjék ki az Andokba kutatásra. A kormány erre a célra nem hajlandó áldozatot hozni, és így Magyar egy évet hiába töltött el Braziliában.

Ezután következik Magyar igazi afrikai felfedező pályája. 1847-ben a kalabari néger király szolgálatába állott: flottaparancsnok. Két évig tölti be ezt az inkább címében díszes hivatalt, de közben legalább alaposan megismerkedhet Afrika nyugati partjaival. Behatol a Kongó torkolatába is, ekkor kezd jobban belenézni Afrikába. 1848. május 9-én indul el Amríziből kabindai hajóslegényekkel, egy nagyobb ladikon. Negyednapra látja meg a hatalmas folyó torkolatát, ő még „Zaire”-nek nevezi. A dagály és a szél segítségével vígan nyomul előre a „rengeteg erdőkkel borított partok közelében.” 16-án egy telepen partra száll. A rabszolga-kereskedők gyanakvással fogadják, angol kémnek nézik. Magyar is tanúja lett itt a tiltott rabszolga-kereskedelem üzemeinek. Hamarosan folytatni kell útját a folyón felfelé. A főnökök alaposan megvámolják a kíváncsi idegent. Június végén már messziről hallja a Kongó zuhatagjainak robaját. Szárazföldön folytatja útját, de kísérei lemaradnak, semmi kincs sem csábítja őket, hogy a zuhatagokhoz közeledjenek. A Kongó Magyar egészségét kikezdte, könnyebben elviselhető éghajlat után vágyik. Elhatározza, hogy délebbre utazik az Egyenlítő közelségéből.

„Ő felségétől egy hosszas pipázás után határozatlan időre szabadságot nyerve, elbúcsúztam, és mintegy 15 grádussal délre, a portugál gyarmatokra utaztam.”

1848. december 9-én kötött ki Benguelában. Hallott valamit a belső, magasabb fennsíkokról, elhatározza, hogy oda utazik. Nagyobb karavánnal 1849. januári 15-én indul útnak, és 35 nap múlva elérkezik Bihé országába. Itt akar tanyát verni, hogy innen kiindulva járhasa be az ismeretlen vidékeket. Elhatározásához híven,

„hogy ezen országban magamnak házat véve, az itteni népekkel vérségi és kereskedési viszonyba léphessek, mert csak így valék képes idegen segítség nélkül Afrika belsejét beutazni”

Marisi Kuitu falu közelében telepedett le. Bihé fejedelmével jó barátságot köt, annyira, hogy az felajánlotta Magyarnak feleségül egyik leányát, Ina Kullu Ozoro 12 éves hercegnőt. A kitérítést nem lehetett visszautasítani, és Magyar 1849. május 29-én „mint ismeretlen portékát” feleségül vette a királykisasszonyt. Sok aranyat fiatal feleségével ugyan nem kap, de apósa legalább fegyveres rabszolgákkal látja el. 1850. februárius 20-án 285 bennszülött „elefántvadász” és felesége társaságában így indulhat neki első expedíciójának.

Keletnek tart. Átkel a Quanzán és ennek a folyónak forrásvidékét kutatja. A délies kitérő után ismét keletnek fordul. Nagy őserdőkön, az Olovihenda erdőségeken, tör keresztül Kibokoe irányában. Sok folyón és folyóágon vergődik keresztül, míg elér a Kasainak, a Kongó nagy mellékfolyójának, forrásvidékére. A mai Catendetől kezdve a Kasai folyó mellé szegődik, és azt követi a rejtélyes Yak Quilem (Sah Kilem?) helységig. Innen nem tud tovább utazni, és több mint egy esztendeig tartózkodik ezen a környéken. Naplójában alaposan beszámol az itteni természeti, gazdasági, politikai, néprajzi viszonyokról. Apjának boldogan ad hírt, hogy végre megérhette, amire annyira vágyott: felfedező szenvedélyének élhet. Jól érzi magát. 1850-ben itt, Sah-Kilemben született fia, Gongga is.

1851-ben Magyar felszedelődzködik karavánjával és visszafelé vonul Bihének. Kezdetben délkeletnek tart. Átkel a Kasain és kirándul Muata Jamvo városába, Kabebébe. Hogy kikerülje a Kalundát Lobáltól elválasztó mocsaras, egészségtelen vidéket, tulajdonképpen céljától messze keletnek kitér. Felkeresi a Dilolo-tavat, csak Musszo Katandánál fordul újra nyugat felé. Azután már egyenesen nyugatnak tart, átkel a Lunga-Bungón, a Zambézi jobboldali mellékfolyóján, és 1851 közepén érkezik vissza Bihébe. Rövid itteni tartózkodás után, néhány Benguelától északra fekvő tengerparti várost is érintve, Benguelában pihen meg egy időre.

Következő expedíciójára Magyar 1852. év tavaszán indul el. Erre az útjára felesége már nem kíséri el, azt minden valószínűség szerint Bihében hagyta vissza. Kísérői csak elefántvadászok és rabszolgák voltak. Második expedíciójának főképpen az volt a célja, hogy a Benguelától délkeletre a Cunene és Cubango közötti, akkor még teljesen ismeretlen vidéket bejárja. Délkeletnek tartva, útját mindekelőtt Kilenguesz tartománynak vette, és a Hetála folyón átkelve Kilenguesz-erődbe érkezett. Innen Hahi vagy Hay tartományon át Gambo vagy Gambosba utazott.

Ezt a tartományt 1852. június 23-án hagyta el, és 11 napi fáradságos vándorlással kelt át az affei homoksivatagon. Csak nagyon gyéren találtak iható vizet. Július 2-án érte el Kámbe ország határát, néhány nappal később pedig elérkezik Káinba távához. A Kámbe-tó tulajdonképpen csak a Cunene áradásainak köszönheti létét. Június 10-én vonul be Magyar Kombálába, az ország fővárosába. Politikai zavarok itt egy hétre visszatartják. Újabb teherhordókat fogad, és 60 főre szaporodott kíséretével, tovább is megtartva a délkeleti irányt, július 21-én Muszandánál elérte a tekintélyes nagyságú Cunene folyót. Halogatás nélkül átkel a folyón. Kanyáma vagy Oukanyáma ország határán áll. Folytatva útját, augusztus 10-én eléri ennek fővárosát, Námhámit. A bennszülött király, Haimbiri, barátságosan fogadja, úgyhogy Magyar 40 napot töltött a király székhelyén. Szeptember 20-án folytatja útját Oukongáriba (Kongani, ma Cuangar) az Okavangó közelében. Az Okavangót a mai Bunjanál, a mai Délnyugat-Afrika északi határán éri el. Innen kezdve a folyón folytatja útját. Két nap múlva érkezik a Cuito folyónak Dirico melletti torkolatához. Ennek a folyónak forrásvidékét kutatta különben 1851 nyarán.

Magyar nagyon szeretett volna az Okavangón egészen a Ngami-tóig leeresz-
kedni, de a bennszülöttek tervének végrehajtásában megakadályozták. Csak
Libebe-ig (a mai Andara) tudott e folyón lefelé eljutni.

„Itt (vagyis *Diriconál*) – írja Magyar – az elefántcsont beváltására költöző karavánok
átkelnek a Kubango déli partjára és innen egy, napi utazással Mukurszut, vagy Libebét érik
el, mely rendesen céljuk rendeltetési helye lévén, ezen túl délre nem mennek a karavánok,
de még a kapzsi, nyereségvágyó Libebe főnk is őket tovább utazni nem engedi, mint velem
is cselekedte, amidőn ajándékokkal vegyített kérésemet, a folyamon lehajózni, makacsul
eltávolította.”

De azért, ha ezt a tervét Magyar nem is valósíthatta meg, mégis jobban beha-
tolt Dél-Afrika belsejébe, mert éppen Libebében veszi hírért Livingstone közép-
afrikai tartózkodásának, és szeretne a nagy utazóval összekerülni. El is vándorol
Linyántiba, de amire odaérkezik, Livingstone már messze jár, pedig nem lehetet-
len, hogy a nagy utazóval való találkozásnak Magyar további életére és kutató
munkásságára is hatása lett volna. Libebéből visszavezető útja szárazföldön vezet,
erősen nyugat-keleti irányú és így az Okavango folyóval délen párhuzamos. A
népes Kongári vidéket jobbra hagyva, 12 napi vándorlás után érkezik Donga vagy
Ondonga tartományba. Kanyamából a Cunene folyóhoz siet. A folyó déli részét a
mossamedeszi kormányzó megbízásából 1853 elején be kellett járnia. Túl sok
időt a Cunene kutatására nem fordíthatott, mert Humbe tartományon átutazva, de-
cember végén Eupatában, Ohila-országban időzik, ahonnan december 25-i kelte-
zéssel három levelet is küldött Magyarországba.

Ebben az időben súlyos szembaja támad, s amikor azt kiheveri, Ohilából ismét
dél felé vándorol Gambalba, ahol a portugál helytartó igen szíves fogadtatásban
részesíti. Innen ismét visszatérhetett Ohilába és azután egyenesen Bihének tartott.
Kísérete már nagyon megcsappant. A karaván gyengesége lehetett az oka annak,
hogy Luszeke tartomány lakatlan őserdeiben rabszolgákból összeverődött rabló-
banda támadta meg. A támadásnak szerencsére komolyabb következménye nem
volt, a támadók néhány puskalövés után, három sebesült társuk hátrahagyásával,
elmenekültek. Luszeken túl Magyar elhagyta a Cunene folyó völgyét, kelet-
északkeleti irányban elérte a Cubangót, felkereste annak dasámbai vízeséseit, és
hosszabb időt töltve Kakingiben, 1854 derekán érkezett vissza Bihébe, s ezzel
több mint két évig tartó második nagy utazását befejezte.



Magyar László, második utazásának befejezése után már nem az a kemény, egészséges ember, mint ahogy korábban, bibéi tartózkodása előtt bemutatkozott. 1853-ban írja haza:

„Az afrikai forró éghajlatokkal közös nyavalyák által leverve, külsőleg egy 60 esztendősen aggott vagyok.”

Nem is csoda. Megfogyatkozott útközben egész karavánja.

„... Nőmnek fegyveres rabszolgái voltak öt esztendőn át egyedüli kísérőim... de már nagy részint megholtak, részint nyavalya, részint fegyverrel kezeikben, részint az utazás rettenetes viszontagságai következtében: mint éhség, szomjúság, vadállatok.”

Tudja, hogy nagy dolgot művelt, hogy megérdemelne egy kis elismerést:

„... még eddig semmi európai utazó Afrikában nagyobb térséget nálamnál, be nem utazott. Igaz, hogy sok hasznost, becseset hátra kellett hagynom, tán a legértékesebb gyűjteményt a természet históriájából, melyet valaha ember Afrika belsejében tehetende ... Azon-

ban gondold meg édes atyám, hogy engem semmi európai hatalmas kéz vagy tudományos egyesület nem segített...”

Itthon nem igen tudnak róla. Sokan nem hiszik, hogy valóban járja azokat a vidékeket, amelyekről elvétele híradásai megjelennek. Költött dolgoknak tartják azokat. Nagyon szeretne hazulról támogatást kapni, hogy

„ritkasági tárgyakat küldhessen a természet országából, valamint a mesterségi műszerekből... a haza múzeumtára gyarapítására: elefánt, hipopotamus, rhinoceros-fogakat, oroszlán, tigris, zebra, leopárd és más állatok bőreit...”

Tudja, hogy más „művelt nemzetek” adakozás útján is előteremtik a pénzt, hogy kutatóik munkáját biztosíthassák.

Szegény Magyar hiába kér, hiába buzgólkodik az érdekében Hunfalvy János hazai barátja is odaadással, az akkori nehéz hazai viszonyok bizony nem igen voltak alkalmasak arra, hogy a messzire szakadt utazónak hóna alá nyúljanak. Végül is Hunfalvy tanácsára felajánlotta szolgálatait a portugál kormánynak. A portugálok jelentetik meg első terjedelmes úti jelentését 1856-ban. Több külföldi szakfolyóirat elismeréssel emlékezik meg Magyar működéséről, itthon azonban alig néhány kis újságcikk számol be róla. Csak az ötvenes évek közepén kezd ébredezni a hazai közvélemény is. Hunfalvy ajánlatára 1857-ben a Magyar Tudományos Akadémia kiadja Magyar útinaplóját, leveleit, majd 1859-ben három kötetre tervezett hatalmas néprajzi munkájának első kötetét. 1858-ban az Akadémia levelező tagjává választotta, de Magyar csillaga akkor már nagyon lefelé fordult.

Az 1854. évet Magyar bihéi telepén töltötte. 1855-ben indul utolsó nagyobb afrikai útjára. Bihé fővárosából, Kombalából, indul ki 300 fegyveres, lobáli születésű, hozzá hűséges emberrel. Dumbonál átkel a Kokémán, majd a Quanzán és északkeleties irányban tartva Na Szendába érkezik. Na Szendából keletnek fordul Dembán keresztül Lobál országba. Különösen a Lung-Bongo folyót és az azt tápláló mellékfolyókat, valamint a Quanza mellékfolyóit és környékét kutatja és járja be. Ezen az úton Kinyáma volt legkeletibb állomása. Visszatértében megerősített táborhelyét a rabló lucsászi ganguellák olyan hevesen támadták, hogy csak több órai harc után tudták a martalócokat visszaverni. Egy nyíl combján magát Magyart is veszedelmesen megsebesítette. Az ütközetben karavánja csaknem minden puskaporkészletét felhasználta. A veszélyeztetett vidékről ezért kénytelenek voltak a legnagyobb sietséggel visszavonulni, nehogy újabb támadás érje őket. A futás alatt elcsodálkozott teherhordóinak ritka kitartásán. Egymásután 12 napon keresztül hét–nyolc órát meneteltek, és minden ember 40–45 kg-nyi súlyt cipelt, de egyetlen ember sem maradt le.

Az 1856. esztendő Magyar nagyrészt Bibében, pihenéssel tölti. Csak 1861-ben tesz hosszabb utat Munda Evámbo, Lungo és Kapota tartományokban. Alaposan megismeri ezeket a nehezen járható területeket, kimerítően be is számol róluk az Akadémiának megküldött dolgozatában. Általában 1856 után már csak ki-

sebb felderítő utakra vállalkozik, de ezekről összefoglaló képet sajnos nem tudunk alkotni. A tengerparton székelő portugál hatóságokkal állandó összeköttetésben állott, útjairól azoknak jelentést tett, nagy ritkán haza is elérkezett egy-egy levele.

Amikor az Akadémia elhatározta, hogy Magyar említett munkáit kiadja, és azok szerkesztésével Hunfalvyt megbízta, Hunfalvy azonnal írt Magyarnek, hogy küldje meg menten a még hátralevő kötetek kéziratát is. Hunfalvy arról is értesítette, hogy az Akadémia levelező tagjának megválasztotta, az Akadémia pedig megküldötte neki az oklevelet is. Mindezekre a levelekre sokáig nem érkezett válasz. Csak 1859-ben jut el Budapestre Magyarnek egy 1858. november 16-án Lucirában írott levele. A levélből kitűnik, hogy Magyar a történelekről semmit sem tudott még. Fél, hogy kéziratai nem érkeztek haza, vagy azokat az Akadémia nem tartotta kiadásra alkalmasnak. Az utóbbi esetben a kéziratban meglevő másik két kötetet el sem fogja küldeni, legfeljebb a kivonatokat szándékozik Németországba Petermannhoz eljuttatni. Azt is írja ekkor, hogy Bihéországból Benguelába költözött, fiát Mossamédesbe vitte, hogy ott iskolába járassa, maga pedig azután rabszolgáival együtt a S. Martha-hegyfok tövében levő Lucira pusztán telepedett le. Még 1859 februáriusában sem tudja, hogy az Akadémia munkáját kiadta...

„Már huzamosabb idő óta különféle dátumok alatt kelt, a hazaküldött leveleimre mindeddig választ nem kaptam... még utazásom első kötetével sem tudom, hogy mi történt”...

1861. december 21-én Lucirától délre, Felső-Karundtámbában, Moinóban tartózkodik, amikor tudomást szerez az őt érdeklő hazai eseményekről. Nagyon boldog, és hálásan mond köszönetet Hunfalvy fáradozásaiért. Önmagáról is megemlékezik:

„Állandó lakásom még most is a Lucira-öböl partján létezik, bátor és magam szolgálaim nagy részével valódi nomád életet viselek, messze idestova vándorolva e kietlen sivatag tartományban... Több mint három év óta dühöng a pártszakadási véres háború Bihé országban, mióta nőm atyja, a tartomány volt főnöke, a Kangombe-dinasztia mellékágából eredt Mukinda pártos főnök által meggyilkoltatott, s helyébe az országlást elfoglalta. Nőm ugyan ott létezik, várva az alkalmat, míg rokonai valamelyikének sikerülend az elvesztett hatalmat kezéhez keríteni, de nekem nem tanácsos vérengző pártok között fellépni, azért örömet mulatok itt e békés magányban. Egészségem, hála a jó Istennek, mindegyre jó és reménylem azt még huzamosb időre megtartani s végre édes hazámat megláthatni...”

Ez a levél 1862 végén érkezett Budapestre. Hunfalvy várta a kéziratokat. Évek múltak; Magyarától semmiféle híradás sem érkezett. Végül az Akadémia a külügyminisztérium útján kezdett Magyar után puhatolódzni. Többszöri sürgetésre megérkezett a portugál kormány lesújtó válasza: Magyar László 1864 novemberében Benguela kerületben, a Benguelától délre levő Dombe Grande községhez tartozó Ponto do Cujóban meghalt. Ez a rövid, 1868 augusztusában érkezett hír az Akadémiát nem elégítette ki, újabb részleteket kért. 1870 májusában megtudják, hogy Magyar hagyatékában néhány rabszolga, ruhafélék, kisebb értékű tárgy és 19

arany maradt. A hagyatékot kiskorú fia javára írták, de az a később jelentkezett hi-telezők kielégítésére sem volt elég. A kis Magyart egy portugál vette magához, a lakatos mesterségre adta, de azután rossz magaviselete miatt házából kiutasította. Ekkor Cacondában lakó édesanyja visszakövetelte fiát és a hatóság tényleg ki is szolgáltatta neki.

1872-ben érkezett a portugál kormánytól az utolsó tudósítás. Ebben jelentették, hogy Magyar megmaradt hagyatékának őrzésével egy portugált bíztak meg. A portugál háza leégett, és a tűzben akkor elpusztult a többek között két láda is. Az egyikben könyvek, a másokban irományok voltak! Elveszett tehát az utolsó remény is arra, hogy a legnagyobb magyar Afrika-kutató utazásainak részletes beszámolóit, legalább a kutató halála után, az Akadémia és a világ tudomására juthassanak.

* * *

A portugálok sokat fáradoztak, hogy Angolában a belső részekre hatalmukat kiterjesszék. Időnkint sikerült is helyzetüket megerősíteni, de azután ismét elvesztették támpontjaikat. Már Livingstone is talált a Kwango mellett – ez a folyó volt jó ideig Angola keleti határa – portugál telepeseket, azok ugyan később a bennszülöttek felkelése miatt kénytelenek voltak visszahúzódni, de rövidesen megjelennek a portugálok még keletebbre, a Kasai mellett is. 1875-ben délről búrok vándoroltak be portugál érdektérületekre. Hosszabb ideig attól tartottak, hogy a búr bevándorlás önálló búr állam keletkezésére fog vezetni, de mégis sikerült Portugáliának állami fennhatóságát a búrokkal elismertetni. Azóta a búrok Angolának igen erős támaszai lettek. A rabszolga-kereskedelmet, helyesebben a rabszolgáknak, mint árucikknek, Angola területéről való kiszállítását már a 19. század elején megtiltották, magában Angolában azonban a rabszolgaság csak 1878-ban szűnt meg. A rabszolga-kereskedelem általánosan az akkor portugál gyarmatoknak búsas jövedelmet biztosított. A rabszolga-kereskedelem megszűnte után a Principe-szigetek gazdaságilag teljesen tönkrementek. São, Tomé és Angola is roppant nagy gazdasági válságba jutott.

Angola mai határa a tengerpart közelében eléri a Kongót. Ugyancsak portugál birtok a kis Cabinda; ezt a gyarmatrészt keskeny sáv választja el a Kongó jobbpartjától.

(Részlet Kéz Andor könyvéből: Angola déli része, Magyar László küszködése, in: *Észak- és Dél-Afrika (A Föld felfedezői és meghódítói, 2. köt.)*, 1938, Budapest, Révai Irodalmi Intézet, 301–313. old.)